

A N A D O L U
A Ğ İ L E Ö R D E K A V I

Prof. Dr. İ. KILIÇ KÖKTEN

Bugüne kadar elde ettiğimiz çeşitli Tarihöncesi belgelerini buluntu yerlerine göre inceledik, çağlarını ve tiplerini belirttik. Sayısı artmakta olan bu malzemenin şimdi yapıları, dağılışları, gelenek akımları üzerinde durmakta ve bölgeler halinde toplamağa çalışmaktayız. "Türkiye'de Paleolitik İnsanların Kullandıkları Malzeme ve Ele Geçen Maddî Kültür Belgelerinin Etnoğrafya Yolu İle İzahı" adını taşıyan yazı bu tarz çalışmalarımızın ilk örneğidir 1). Paleoetnografya bakımından kazanmış olduğumuz vesikalar arasına "Top, körükağzı, Çeç damga mühürü" gibi çok yeni buluntular kattık, adlandırdık ve nihayet bugünkü benzerlerini bulup tarih boyundaki süregelliğini de açıkladık2). Bundan sonra elimize geçecek yeni vesikaları aynı yoldan yürüyerek tanıtmaya çalışacağız. Yalnız zaman kaybetmeden bugün memleketimizde yaşayan ve çok eski zamanlarla bağlantıya yarayan zanaat kolları üzerinde durmak ve ustaları ile konuşmak, koleksiyonlar yapmak gerekir.

Paris'te Musée de L'Homme un etnografya bölümünde bize ayrılmış bulunan vitrinlerdeki: Tek çarık, güvelenmiş çoban kebesi, çatlak tahta yaba, kırık bir cezve, küçük bir mangal bize ait eşya oldukları halde, hiçbir şekilde Türk milletinin üstün ve zevkli tekniğini, düşünüş ve buluş kabiliyetini temsilden uzaktı. Hele Yugoslavya dolabına konmuş bulunan yatağanlarımızın, tabancalarımızın, Osmanlı mimarlığını göstermeğe ayrılan câmili mahalle ve yıkık, dökük taşlı mezarlık resimlerinin mevcudiyetine de akıl erdiremedik. Her şeyden vevvel kültürümüzü içte ve dışta değerlendirmek zorundayız. Aksi halde Avrupalıları toptan yermeğe hiç hakkımız yoktur. Bu saha ile ilgili mütehassıs mümessillere ne kadar ihtiyacımız olduğunu tekrarlamağa bilmem lüzum var mıdır? Ne yapmak istediğimizi artık halkımız da anlasın ve inanarak bizlere yardımcı olsun. Paraya kanarak tarih ve ata yadigarlarını toplayıcılara, antikacılar, hurdacılara kaptırmassın, müzelerimize, üniversitelerimize satsın veya bağışlamasını öğrensın.

Söz gelimi dertlerimizden birisine parmak bastık. Fakat, asıl işimiz yukarıda belirttiğimiz gibi elimize geçen Tarihöncesi belgelerinin teknik geleneklerini takip etmek, eskiden yeniye, yahut yeniden eskiye giderek kültürler arasında bağlantı yapmaktır. Bu türlü araştırmalara uzun yıllardan beri devam etmekteyiz. Elimizde Tarihöncesine bağlanabilecek çeşitli konular üzerinde hayli malzeme bulunmaktadır. Bu yolda ilk araştırmalarımaya "Sakarlı" köyünde başlamıştım (1924). Sakarlı Samsun vilâyetinin Terme kazasına bağlıdır. Yeri Yeşilirmak deltasının doğu kenarına düşer. Yeşilirmak tortullarından meydana gelen kıyı düzlüklerinin yapısında Terme ırmağının, Sakarlı ve Akçay derelerinin hisseleri de vardır. Bu düzlüklerle Kuzey Anadolu dağ sıraları arasındaki kısımlarda birçok yerler yontuktur. İki sekili eski bir kıyı şeriti, parçalı olarak doğu

yöne uzanıp gider. Köyün yerleşim alanı denizden 8-10 metre yüksekliği bulan ilk basamak üzerinde kurulmuş ve seyrek olarak da ikinci seviye ve yamaçlara kadar serpilmiştir. Karadeniz kıyılarının birçok yerlerinde müşahede edilen az veya çok dağınık iskân şekli burada da mevcuttur.

20-30 yıl önce buralarda ağaç pek boldu. Yerli ağızla "Çangal" denilen, balta girmemiş ormanlarında atlar, mandalar sürüler halinde başları boş dolaşıp dururlar, kendi kendilerine büyür ve ürerlerdi. "Yılıkı" adı verilen bu yarı yabani hayvanlar, yalnız sahiplerinin belirli damgalarını taşırlardı. Bir yaz günü atımla dar bir orman yolundan Sakarlı'ya giderken yolumu kesmek için yayılıp yattığı sazlı bataklıktan bir su aygırı gibi kalkan azgın iri bir mandanın (Buralarda mandaya camış, Kütahya'da dombay, bazı yerlerde kömüş, camız denir.) arkama düşüp kovalamasından duyduğum heyecanı hâlâ yaşarım.

Ne yazık ki, 1945 yılı Samsun-Rize kıyı şeridi boyunca atla yaptığım 24 günlük Tarihöncesi araştırmalarım sırasında bu zengin tabiat manzarasından eser kalmamış, hasretini çekmiştim. Adım başında havalanan sülünlerden, ördeklerden, öteye beriye koşuşan Cânîk atları ile manda sürülerinden, geniş ve gür ormanlardan bir şey kalmamıştı. İnsafsız ve hesapsız baltalar o güzelim ormanları her yerde olduğu gibi burada da ortadan kaldırmış yeşil alanlar kumsallaşmağa yüz tutmuştu. Yazılarımda tabiat âlemi gibi geçmişin yuttuğu insan çalışmalarından birkaçını tanıtmaya çalışacağım.

Bunlardan birincisi "Ağ İle Ördek Avı" adı altında açıklanacaktır. Çoğumuzun bilmediği, görmediği ve haklı olarak hayret edeceği bu meraklı avcılığa temas etmeden, biraz da köyün kuruluşunu gözden geçirelim. Vaktiyle köyün çevresi ormanlık olduğundan evlerin büyük bir kısmı, ayrıca iskân ve tarım işleriyle ilgili ambar, araba (kağrı), dink, çit, serende gibi şeylerin ve mutfak eşyalarının çoğu ağaçtan yapıldı. Eski evler "avlu" denilen geniş bir alanın kenarında veya ortasında bulunurdu. Evin yakın çevresinde kağrı ve tarım araçlarını korumaya yarayan ve gerekirse altında dana, tosun veya malak beslenen "Gaylık" yahut "Kuruluk"lar; koçanlı mısırları saklamak için yapılmış (yaş fındık ve yaş ağaç dalları) silindir şeklinde alt kısımları tahta, çit döşemeli, ayaklı, küçük bir boşaltma kapağı bulunan "Serende"ler (Bir nevi silo); çalışmak için Ş. Karahisar, Sivas ve diğer İç Anadolu köylerinden kıyılarına inen ve kışlarını buralarda geçiren göçlerin içinde barındıkları daire, dikdörtgen şeklinde çitten yapılmış, içi, dışı, bazan yalnız dış yüzleri çamurla sıvalı, kamış damlı "Hov" adı verilen kulübelere; ambarlar, fırınlar bulunmaktadır (Res. 1). Ahırlar eski evlerin altındadır. Oturma, yatma odaları ile mutfak binanın üst katındadır. Basık ve ıslak yerlerde evler çepeçevre yontuk taş ayaklar veya kazıklar üzerine oturtulurdu. Çok eski evlerde ocaklar odanın ortasında bulunurdu. Tütün çatının ortasındaki açık delikten çıkardı. Tencere ve kazan gibi ocaklıklar sacayağından ziyade tavandan sarkık bir zincire asılırdı. Tuğla ve taştan duvar yapılmasına, çatılara kiremit konulmasına sonradan başlanmıştır.

Köyde en çok fındık, pirinç, mısır yetiştirilir. Kendine yetecek kadar meyveciliği de vardır. Halkı çalışkandır. Emeci geleneğiyle birbirlerine istekle, inançla

yardımcı olurlar ve birbirlerine yakındırlar. O çevrede Sakarlı dan eski bir köy de yoktur. Tekeköy ve Miliç suyu kıyıları gibi iki önemli Tarihöncesi (Prehistorya) buluntu yerine yakınlığını 3); Orta Karadeniz bölgesi prehistorik buluntu alanının doğu sınırı üzerinde bulunduğunu belirtmek de yerinde olur.

Ağ ile avcılık derelerde, göllerde ve denizlerde yapıldığı için okuyucularımız "Ağ İle Ördek Avı" ismi verilen başlığı haklı olarak yadırgıyacaktırlar.

Zengin av alanlarında toptan hayvan yakalanması bakımından bu tarz avcılık tüfekle, gezerek yapılan avlanmadan daha kârlıdır. Burada gaye hayvan peşinden koşmak değil hayvanların hoşlanıp toplandıkları yerlere yanaşarak yakalamaktır. Samsun-Trabzon (Ötesini henüz incelemedik.) arası kıyı şeridi üzerinde uygun ve verimli sahalarda bu türlü avcılık yapılmıştır, bazı noktalarda hâlâ yapılmaktadır. Sakarlı köyü ve Ünye kazası arasındaki çalışmaların daha eskiye gittiği izlenmiş bulunmaktadır. Memleketimizin diğer bölgelerinde bu türlü avcılığın yapılıp yapılmadığını kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız, Diyarı bakır çevresinde güvercin beslenen köylerde kuşbazların ağ kepçeler kullanarak güvercin yakaladıklarını biliyoruz.

Ördek ağlarında beher gözün çevre uzunluğu 30 santimetredir. Gözlerin iç genişliği 8 santimetreyi geçmez. 27 kulaç (Eski bir uzunluk ölçüsü olup esnaf arasında 0.68 metre itibar edilen arşının ikisi karşılığı idi) boyunda olan bu ağla yukarıdan aşağı bir sırasında çoğunlukla biraz önce ölçüsü verilen gözlerden 115 tane bulunurdu. Bir ağın ava hazırlanması için "ağaç sırk, makara, gegek (eğri ağaç), urgan" gibi yedek arçlara ihtiyaç vardır. Ağın kurulacağı yerde çok önemlidir. Ördek yeri köyle, deniz arasındaki bataklık ve ormanlık kısımlarında bulunurdu. Burası, ördekleri yemlemeğe yarayan bir alan ve bu alana bağlı denize açık bir yol veya koridordan ibarettir. Görünüşte daire yahut dikdörtgen şeklinde açılmış bulunan yemliğe "Hazne" koridora da "Avuk" denilir. Hazne ormanlıksa ağaçlar, bataklıksa saz ve kamışlar kesilerek, köy diliyle paklanarak açılırdı. Bu işler bittikten sonra hazneden denize doğru 40-50 metre genişlikte, 100-150 metre uzunlukta Avuk denilen yer hazırlanır. Avukta ölçüm her zaman aynı değildir. Şekli yerin durumuna bağlıdır. Hazne ve Avuktan ibaret olan av alanı bir defa hazırlanır, yalnız av mevsiminde daima onarılır. Buralar sahiplidir ve tapuda "Ördek yeri" olarak kayıtlıdır. Gerekirse kira ile başkasına da verilebilir. Av araçları ve ördek yerleri hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra biraz da vaktiyle katıldığım avlanma tekniğine de dokunmayı tamamlayıcı buluyorum.

Köyüme gittiğim zaman akrabalarımın Hatip Mustafa Kökten'in evinde kalmıştım. Sabah namazından evvel kalkıp ağlarımızla gürültü yapmadan ağ yerine gitmiştik. Avuk dediğimiz yolun önünde karşılıklı duran iki büyük ağacın tepesine bağlanmış, uçlarında "Kulak" ismi verilen makaralı sırkaların arasına ağımızı iyice germiştik. 5-6 metre, bazan daha fazla yükseklikten yere sarkıtılmış bulunan ağın iki ucunda iki kişinin ağı torbalamak için durması lâzımdı. Kalçalarımıza kadar uzanan deri çizmelerimizi giydikten sonra direklere bağlanmış bulunan sarkık ağın altına giderek etek ve gergi iplerini elimize almıştık. Ördekler

ağa çarpınca etek ipi ile ağ torbalanacak gergi ipi gevşetilecekti. Çıt yoktu. Haznede yemlenen ördekler zikzak çizgiler halinde denize doğru vaklıyarak yüksekte uçuyorlardı. Bu sessiz ve heyecanlı bekleyiş ağın şiddetle sarsılması ve birden kopan çığlıklarla hareketleniverdi. Ağı güzel torbalamış ve iyi kayduabilmiştik. Sevinçle ipleri bırakıp kendimi bataklığa atıvermiştim. Sular, sicimle kalçalarımaya bağlı bulunan mestlerin geniş ağızlarından içeriye girmişti. Aralık ayı içinde bu halin ne olduğunu bilmem açıklamağa lüzum var mı? Saydık; dişi ve erkek olmak üzere, geçmiş günler, aklımda kaldığına göre 65 ördek torbalamıştık. Bu sırada salıverdiğimiz karabataklar; küçük, kara ördekler (Kokarik) hesaptan hariçti. Sıra ördekleri kaslayıp (Ördeklerin kafa ve boyunlarını sırtta kanat kaslağı altında bırakmak) yazıya (düzlük) atmağa gelmişti. Ördekler bu şekilde, değil yürümek, ses bile çıkaramıyorlardı. Sayım ve ağları kaldırma işleri bitmiş, sıra kesime gelmişti. Bu işi de becerdikler. Ancak kendime yeşilbaş (erkek ördek) ve Fatmecik (dişisi) denilen canlı iki ördek ayırmakla yetinip köye dönmüştüm. Bu türlü avlanmağa ekseriya Aralık ayından Mart sonuna kadar devam edilirdi.

Avda erkeklerin işi köye dönünce bitmiş sayılır. Kadınlar bir araya toplanıp türküler söyleyerek, sevinç içinde ördekleri yoldular, içlerini (karınlarını) boşaltıp temizlediler ve soyuk ördekleri kütük üzerinde tokaçla enlemine yasıltılar, tuzlayıp küpeciklere istiflediler. Bir nevi ördek salamurası yapılmıştı. Köyün döşekleri ve yastıkları kuş tüyü ile doldurulurdu. Tuzlanmış ördekler daha ziyade yağda kızartılıp pilâv üzerine dökülerek yenmektedir. İnsanlar besin ve beslenmede ilk defa avcılık ve toplayıcılıkla işe başlamışlardır. Kazılarda ele geçen batık ve kalık hayvanların diş ve iskelet kalıntıları, meydana çıkarılan yığınlarla yemek artıkları, taştan ve kemiklerden, boynuzlardan yapılmış çeşitli silâh ve aletler, mağara duvarlarına, kayalar ve çakıllar üzerine çizilmiş olan hayvan resimleri, avlanma sahneleri bu gerçeği kuvvetle desteklemektedir. Mezolitik ve Neolitik devirlerde hayvanların alıştırıp üretildiği, tarıma başlandığı, her bakımdan bir ilerleme kaydedildiği halde, avlanma işlerine son verilmemiş, tersine hangi tarzda olursa olsun, endüstrisinde, silâhlarında devir devir gelişmeler devam edegelmiştir. Avcılık düzene konmuş, hayvanların muhiti içinde üretimi bile düşünülmüş, çöküntüyü önlemek için kanunlar çıkarılmıştır. Artık kıyasıya ve kırasıya avcılık yapılmamaktadır.

Avcılığın eskiliği hakkında yukarıda yaptığımız açıklamayı birkaç misal vermek suretiyle biraz daha açmağa çalışalım, Mağaraların iç duvarlarına, kayaların yüzüne çizilen resimlerden avcılık sihriyle ilgili görülen ok saplı bizon (4), kılı gergedan 5), öküz, keçi, tavus kuşu, develer v.s. hayvan resimleri (6) prehistorik devirlerde insanların avcılıkla meşgul olduklarını gösteren misaller arasındadır.

Memleketimizde de bu konu ile ilgili izler gün geçtikçe çoğalmaktadır. Tarihöncesi silâh ve endüstrisinden başka Üst Paleolitik devirlere ait olacağı tahmin edilen Adıyaman'ın Palanlı kaya altı sığınakları duvarlarına çizilmiş bulunan dağ keçileri (7); Hakkâri'de Gevaruk vâdisinde kayalar üzerinde tesbit

edilen, bir toplantıda Paleolitik devirlere ait olamayacağına işaret ettiğimiz ve Madenler çağı ile ilgili olabileceğini sandığım keçi, insan, tuzak ve hayvan resimleri 8), Karain'in (Antalya) Alt, Orta ve Üst Paleolitik tabakalarında meydana çıkarılan fil, suaygırı, mağara ayıları, sırtlanları ve aslanları, geyik, at, öküz, kunduz, kurt gibi hayvanların diş ve iskelet kalıntıları 9), Öküzini'nin (Antalya) yan duvarları üzerinde tesbit ettiğimiz kazınmış öküz resmi, aynı mağarada Orinyasiyen tabakalarında bulduğumuz insan ve öküz resimli, çizgilerle süslü çakıllar, Eski Yontmataş devirlerimizin her seviyesinde avcılıkla geçimin başta geldiğini göstermişlerdir. Genel Tarihöncesi bilgimizde Pleistosen sonuna kadar bütün Paleolitik devirler süresince insanların kongöç ve avcı oldukları, avcılığın bugüne kadar yukarıda da işaret edildiği gibi sürüp geldiği yerli delillerle de desteklenmiş bulunmaktadır. Kazılarımızda ağla ilgili bir ize henüz raslamadık. Kazıklı çukur tuzaklarının yapıldığını gösteren izler üzerinde bulunduğumuzu, sopalar ve taş bağlı sapanlar atılarak hayvan avlandığını izleyen resimlere, yuvarlak sapan taşlarına sahip bulunduğumuzu belirtmeliyiz 10).

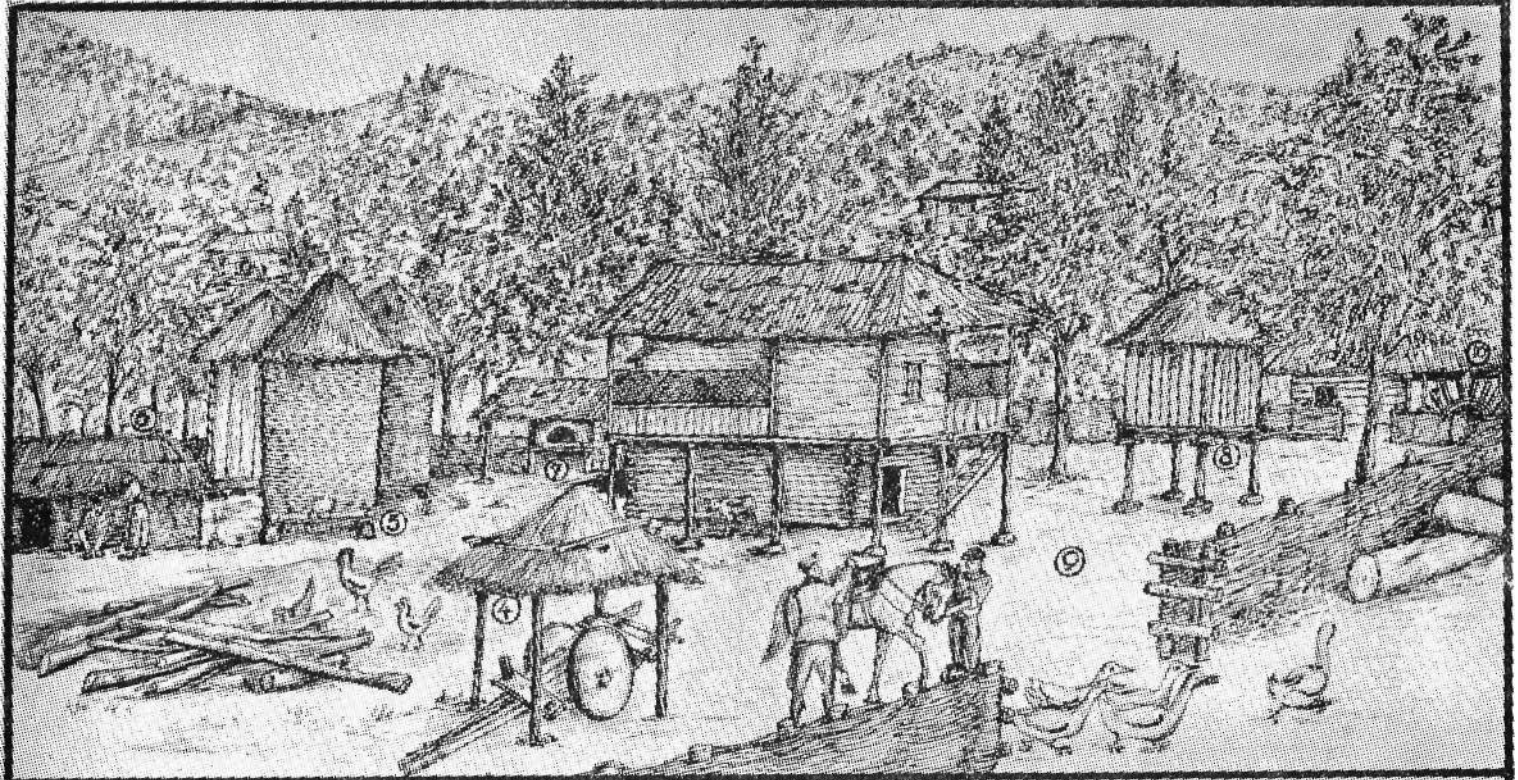
Neolitik devirde İsviçre palâfitlerinde kare gözlü ağ parçalarına tesadüf edildiğini 11), Japonya'da tavşan ve kuş yakalamak için fileli kepçeler kullanıldığını biliyoruz. Çin'de, Endonezya'da, Avrupa'da Akdeniz kıyılarında bu şekilde taşınabilen ağlar yapılmaktadır. Çin'deki geniş ağ kepçeleriyle avlanmak kolay değildir. Bir yere sinerek uçan veya duran bir kuşu yahut tavşanı kepçelemek zor bir iştir 12). Bu tarz avcılığa Rodezya'da Güney Cibi (Chibi) bölgesinde tesadüf edilmiştir. Yalnız şekil ve kuruluş bakımından ayrılan bu ağlarla daha ziyade küçük karacalar tuzaklanır 13), (Resim 2). Doğu Afrika'da antilop yakalamak için ağaçlar arasına gerilen ağlar tuzaklı olmakla anlattıklarımızdan ayrılır. Hangi şekilde olursa olsun Avrupa, Asya ve Afrika'da ağ ile yapılan avcılıkta müşterek bir kuruluş yahut tarz göze çarpmaktadır.

Çok eski notlarıma dayanarak açıklamaya çalıştığım bu tarz avcılık görüldüğü gibi basit değildir. Araçlarını hazırlamak için bilgi ister. Tarihte ağ ile avlanmanın ilk ve açık izlerine Neolitik'te raslıyoruz. Prehistoryada ağ ile avcılık başlı başına bir konudur. Yazımızda bu önemli konunun biz yalnız tek cephesini ele almış ve memleketimizdeki varlığına işaret etmiş bulunuyoruz. Memleketimizde ağ ile avcılığın ne zaman başladığını ve nerelerden gelip hangi bölgelerin tesirlerini taşıdığını şimdiden kestiremeyiz. Bu tarz avcılığın çok genç bir durağındayız. Tarihöncesi devirlere bağlamak için biraz daha bekliyeceğiz. Paleolitik ve Mezolitik devirler için file kalıntılarının düşünülemediğini, yalnız, örgü ile ilgisi bulunması bakımından çit veya firaklı şeklindeki tuzakların memleketimizdeki izlerine Üst Eski Yontmataş devrinde tesadüf edildiğini bilhassa belirtmeliyiz.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- 1 - İ.KILIÇ KÖKTEN: *Anadolu'da Prehistorik Adamların Kullandıkları Malzeme ve Elegeçen Bâzı Maddi Kültür Belgelerinin Etnoğrafya Yolu İle İzahı*. Belleten, cilt XIII, sayı 50, s. 331-337, Lev. XLVI, XLVII (1949).

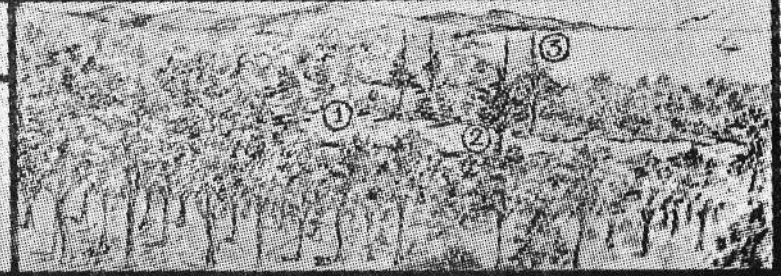
- 2 - İ. KILIÇ KÖKTEN: Belleten, cilt XIII, sayı 50, s. 334-331. Lev. XLVI, XLVII.
- 3 - İ. KILIÇ KÖKTEN: Belleten, sayı 45, Lev. LXXVII (1947); DTCFD. cilt X, sayı 3-4, Düzyerleşme haritası (1951).
- 4 - Colin SIMARD: *Decouverte archeologique de la France*, P. 239, Fig. 16.
- 5 - COLIN MAYEL, JEAN PISSOR: *Abri-sous-roch prehistorique de la Colombière*, P. 126, Fig. 84.
- 6 - KEMAL EL DINE et M. H. BREUIL: «*Les Gravur-rupestres du Djebel Ouent*», Revue Scientifique Illustrée, P. 107-117, Fig. 40, 49, 55, 56, 57, Paris (1928).
- 7 - E. PITTARD: «*Gravur rupestres en Anatolia*», Archives Suissees d'anthropologie general, P. 187-190, Resim 1, 2 (1939).
- 8 - Dr. WIELHELM FREN, LINZ DONAN - MUVAFFAK UYANIK : Belleten, cilt XXI, sayı 84, s. 619-620; Almancası, s. 621-623.
- 9 - İ. KILIÇ KÖKTEN: *Antalya'da Karain Mağarasında Yapılan Prehistorya Araştırmalarına toplu bir bakış*. Belleten, cilt XIX, sayı 75; 9 Coğrafya Meslek Haftası, Tebliğler ve Konferanslar (22-e 9 Aralık 1954); Türk Arkeoloji Dergisi, sayı VII-I, s. 45-49 (1957).
- 10 - İ. KILIÇ KÖKTEN: Belleten XIX, sayı 75, s. 276 (1955).
- 11 - KURD LINDER: *La Chasse Prehistorique*, P. 329, fig. 116 (1950)
- 12 - ANDRE LEROI - GOURBON: *V Homme et La Matière*, P.92 fig. 803,804,806.
- 13 - HUGH - A - STAYT: *The Bovend*, Plate XXIV, (Part of old Hunling-net).

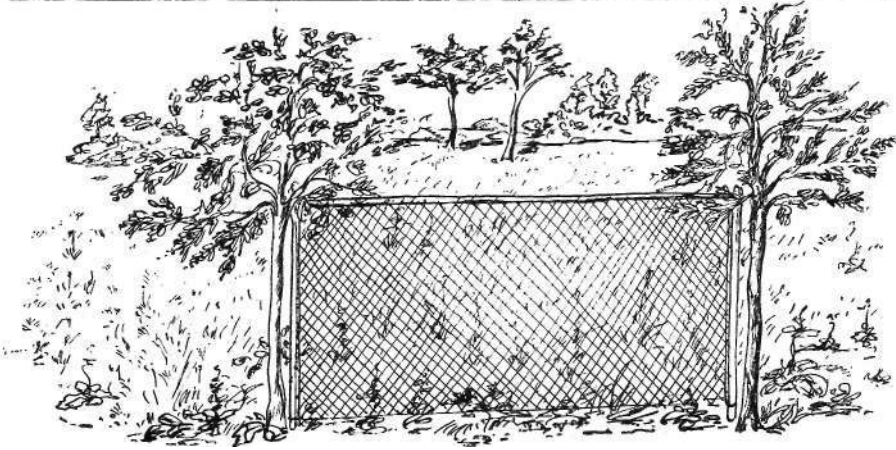
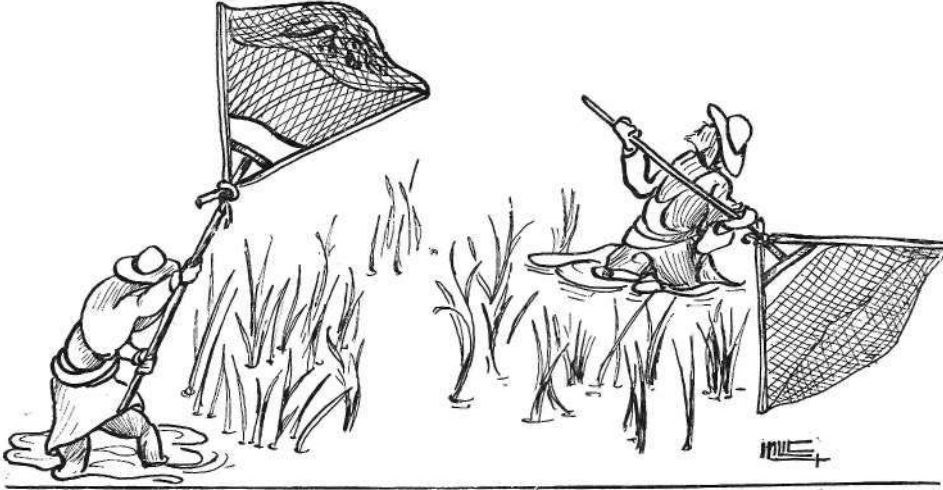
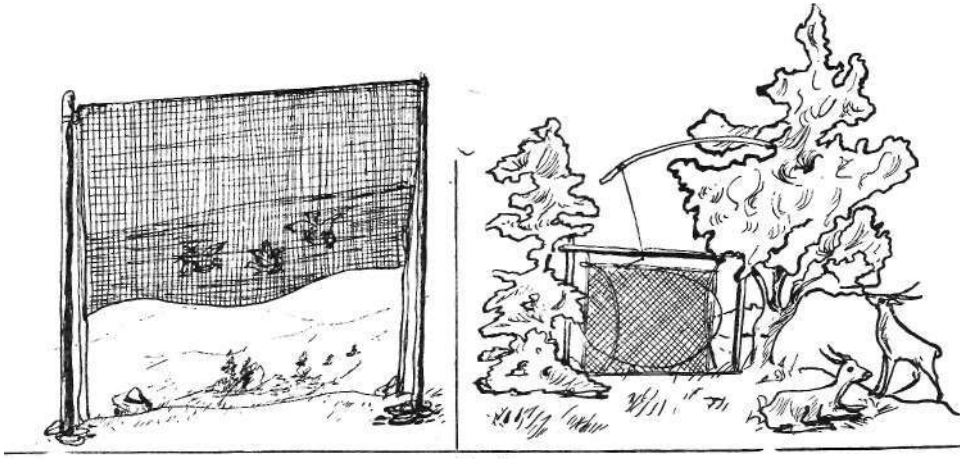
Köyüm Sakarlı'dan Bir Köşe — 1925

1—Yemlik (Hazine)	6—Hav (çit ev)
2—Avuk, Yolak	7—Fırın
3—Ağ	8—Anbar
4—Kuruluk, Gaylık	9—Avlu
5—Serende	10—Dink

İKİLLİ

(Şekil — 1)

(Şekil - 2)